

СТАТИСТИКА

УДК: 332.122:331.5:316.334.55

АНАЛІЗ ТА СТАТИСТИКА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

ANALYSIS AND STATISTICS OF RESOURCE CAPACITY OF RURAL TERRITORIES IN THE AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE

Томашук І.В.

асистент кафедри аналізу та статистики,
Вінницький національний аграрний університет

У статті висвітлено аспекти аналізу та статистики формування та використання ресурсного потенціалу сільських територій, що є об'єктивною необхідністю і важливою передумовою розвитку аграрного сектора економіки. Проаналізовано сукупність факторів, які впливають на підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу, раціональне поєднання яких є наслідком отримання максимального прибутку, підвищення конкурентоспроможності агроформувань, а головне – поліпшення добробуту сільського населення. Розкрито поняття сукупного ресурсного потенціалу як сукупність усіх резервів сільської території у їх взаємному функціонуванні, що є основою всебічної діяльності в регіоні, яких охоплює ресурсний, виробничий, трудовий, фінансовий, інфраструктурний, інвестиційний, інформаційний, соціальний потенціал.

Ефективне використання ресурсного потенціалу сільських територій розглянуто як складну й важливу проблему, яка стоїть перед економікою України і від вирішення якої залежить майбутнє не лише аграрного сектора економіки, а й майбутнє держави у цілому. Особливу роль у статті відведено аналізу людського потенціалу, який у сучасних умовах розвитку суспільства уособлює успішність розвитку економіки, що визначається здатністю до інноваційних перетворень, зростанням ролі людини у відтворювальних процесах. Розкрито можливості ефективного здійснення інвестиційної діяльності в межах сільських територій. Визначено роль наявних та працюючих на селі сільськогосподарських підприємств та рівень розвитку сільських територій. Розкрито роль інвестиційного потенціалу регіону та впливу державних важелів на розвиток сільських територій.

Ключові слова: сільські території, ресурсний потенціал, аналіз, статистика, сільське населення, ефективність використання, людський потенціал, інвестиційний потенціал, фактори, методи.

В статье освещены аспекты анализа и статистики формирования и использования ресурсного потенциала сельских территорий, что является объективной необходимостью и важной предпосылкой развития аграрного сектора экономики. Проанализирована совокупность факторов, влияющих на повышение эффективности использования ресурсного потенциала, рациональное сочетание которых является следствием получения максимальной прибыли, повышения конкурентоспособности агроформирований, а главное – улучшения благосостояния сельского населения. Раскрыто понятие совокупного ресурсного потенциала как совокупность всех резервов сельских территорий в их взаимном функционировании, что является основой всесторонней деятельности в регионе, который охватывает ресурсный, производственный, трудовой, финансовый, инфраструктурный, инвестиционный, информационный, социальный потенциал.

Эффективное использование ресурсного потенциала сельских территорий рассмотрено как сложная и важная проблема, которая стоит перед экономикой Украины и от решения которой зависит будущее не только аграрного сектора экономики, но и будущее государства в целом. Особую роль в статье отведено человеческому потенциалу, который в современных условиях развития общества олицетворяет успешность развития экономики, что определяется способностью к инновационным преобразованиям, возрастанием роли человека в воспроизводственных процессах. Раскрыты возможности эффективного осуществления инвестиционной деятельности в границах сельских территорий. Определена роль существующих и работающих на селе сельскохозяйственных предприятий на уровень развития сельских территорий. Раскрыта роль инвестиционного потенциала региона и влияния государственных рычагов на развитие сельских территорий.

Ключевые слова: сельские территории, ресурсный потенциал, анализ, статистика, сельское население, эффективность использования, сбалансированное формирование, человеческий потенциал, инвестиционный потенциал, факторы, методы.

The article highlights aspects analysis and statistics of the formation and use of the resource potential of rural areas, which is an objective necessity and an important preface of the agricultural sector. Analyzed a set of factors that influence the efficiency of resource potential, rational combination of which is the result of profit maximization, competitiveness agricultural facilities, and most importantly – improve the welfare of the rural population. The concept of total resource potential, as a combination of reserves and provisions in certain areas in their mutual operation, which is the basis of comprehensive activities in the region, which includes resources, production, employment, financial, infrastructure, investment, information, social potentials.

Effective use of resource potential of rural areas is considered as complex and important problem facing the economy of Ukraine and whose solution depends the future of not only the agricultural sector but also the future of the state as a whole. A special role in the article devoted to human potential, which in the present conditions of society, represents the success of the economy, the ability of innovation to change, the increasing role of human reproductive processes. Reveals the possibility of effective investment activity within rural areas. The role of existing and working in rural farm on the level of rural development. Conclusions, The role of the investment potential of the region and the impact of government leverage to rural development.

Keywords: rural areas, resource potential, analysis, statistics, the rural opulation, efficiency, balanced formation, human potential, investment potential factors methods.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективне використання ресурсного потенціалу сільських територій є об'єктивною необхідністю і важливою передумовою розвитку аграрного сектора економіки. Реформаційні перетворення в сільському господарстві не дали очікуваної соціально-економічної віддачі, села знаходяться у важкому становищі, руйнується ресурсний потенціал сільських територій.

Проблема вивчення сільських територій, здійснення аналізу та статистичних досліджень зумовлена кризовим станом сільського господарства, високою соціальною напругою в сучасному українському селі, гостротою демографічних, медико-географічних та екологічних проблем, характерних для сільської місцевості, а також недостатнім рівнем їхньої вивченості, недосконалістю методології і методик досліджень сільської місцевості, сільського населення і сільського господарства. В комплексі важливих соціально-економічних проблем розвитку української держави особливого значення набуває вирішення завдань відтворення та розвитку сукупного ресурсного потенціалу, розроблення методів щодо вдосконалення процесів його формування та ефективного використання, здійснення аналітичних та статистичних досліджень. Однією з причин неефективного функціонування сільського господарства поряд із низьким рівнем його інвестиційної привабливості, роздрібненістю виробничої сфери, неврегульованістю системи економічних взаємовідносин та нехтуванням об'єктивними економічними законами є недооцінка ролі й значення розвитку сільських територій. Нині сільські території України продовжують занепадати. Проявляється це у бідності селян та руйнуванні соціальної інфраструктури сіл, безробітті та трудовій міграції, відсутності мотивації до праці та економічного інтересу жити й працювати у сільській місцевості.

Сьогодні існує проблема негосподарського використання ресурсного потенціалу сільських

територій, а саме природно-ресурсного, виробничого, інфраструктурного, фінансового, трудового, інвестиційного, інноваційного, інформаційного, що зумовило різке падіння життєвого рівня сільського населення.

Варто зауважити, що деградація сільських територій є небезпечною не лише для подальшого розвитку аграрного сектора економіки, а й становить загрозу продовольчій безпеці усієї країни, а тому головним завданням має стати формування та розроблення стратегії і тактики державної політики розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню різноманітних питань соціально-економічного розвитку села присвячено численні наукові роботи відомих учених, зокрема: Ф.А. Важинського, Г.М. Калетніка, О.С. Колесова, О.В. Коваленка, А.Г. Мазура, О.А. Поліщука, В.М. Якубіва та ін.

Ключову роль у формуванні нового дослідницького напрямку села відіграли наукові напрацювання П.Т. Саблука, О.Г. Шпикуляка, А.В. Лісового, В.В. Юрчишина, В.М. Бондаренко, О.І. Павлова. Водночас деякі питання щодо окремих процесів формування та використання ресурсного потенціалу сільських територій та їх вплив на ефективність сільської інфраструктури, рівень добробуту сільського населення залишаються недостатньо вивченими. Особливої уваги потребують теоретико-методологічні аспекти формування стратегії, на яких буде ґрунтуватися вивчення шляхів формування та ефективного використання ресурсного потенціалу сільських територій та їх вплив на розвиток аграрного сектора економіки. Складність і багатогранність питань, пов'язаних з їх реалізацією, зумовлюють необхідність проведення подальших наукових досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Комплексність наукових досліджень посилюється з поглибленням глобаліза-

ції та інтеграції суспільних процесів, де об'єктом досліджень виступають одночасно сільське господарство, село та селянство. Аналіз та статистичне дослідження ресурсного потенціалу сільських територій аграрного сектору України набувають виняткової актуальності у зв'язку з необхідністю отримання достовірної інформації про ситуацію в аграрному секторі, його стан та перспективи ефективного використання ресурсного потенціалу сільських територій.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у здійсненні аналізу та статистичних досліджень ресурсного потенціалу сільських територій аграрного сектору України, дослідженні стану і тенденцій його розвитку та визначенні передумов, напрямів і заходів його підтримки і примноження. Також дослідження полягає у науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних положень та розробленні практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності формування та використання ресурсного потенціалу сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ресурсний потенціал сільських територій являє собою сукупність природних, виробничих, науково-технічних, матеріально-технічних, інформаційних та трудових ресурсів, які в комплексі використовуються для поліпшення рівня соціально-економічного забезпечення сільського населення та розвитку інфраструктури.

Усі дослідження сільських територій проводяться з єдиною метою – це пошук шляхів для створення сприятливих умов життєдіяльності сільського населення. Для забезпечення результативного процесу формування та використання ресурсного потенціалу під час його організації необхідно враховувати сукупність факторів, що впливають на нього і водночас визначають його ефективність. Основними такими факторами є екологічний, соціальний, економічний, виробничий та фінансовий, що виступають як невід'ємні елементи системи підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу.

Економічна ефективність використання ресурсного потенціалу вимірюється показниками виходу валового, чистого і національного доходу на гектар площі землі. На сільських

територіях поєднуються усі умови й основні фактори виробництва, їх територіальне поєднання визначає рівень господарського розвитку тієї чи іншої території [1]. Роль сільського господарства у формуванні макроекономічних показників держави є досить вагома. Добробут держави залежить від багатьох чинників, зокрема соціально-економічних та політичних. Так, в Україні з 2010 по 2016 р. спостерігаються різкі зміни у показниках ВВП (рис. 1).

Різкі коливання рівня ВВП, безумовно, пов'язані з нестійкою економічною ситуацією в країні, хоча починаючи з 2015 р. ми бачимо значне піднесення темпів економічного зростання. За даними Держстату, номінальний ВВП України в 2015 р. становив 1 988,5 млрд. грн., а в 2016 р. – 2 383,2 млрд. грн. У розрахунку на одну особу ВВП 2016 р. становить 55 848 грн. Валовий внутрішній продукт (ВВП) у 2016 р. порівняно з 2015 р. збільшився на 2,3%.

Ресурсний потенціал сільських територій виконує стратегічну місію – він є найважливішим продовольчим ринком, оскільки лише його продукція забезпечує існування людства. В економічному сенсі сільськогосподарське виробництво – це сфера взаємодії суб'єктів ринку щодо забезпечення виробництва і вільного руху сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, технологій, засобів виробництва і послуг для агропромислового комплексу, аграрної науково-технічної продукції.

Характерним для сільських територій є те, що виробництвом сільськогосподарської продукції займаються як великі сільськогосподарські підприємства, так і господарства населення (рис. 2).

На рис. 2 зображено показники індексів обсягу сільськогосподарського виробництва в Україні в період із 2001 по 2016 р., де очевидно, що індекси обсягу сільськогосподарської продукції господарств населення є досить вагомі порівняно з відповідними показниками сільськогосподарських підприємств.

Традиційно сільській території є базою для виробництва тваринницької та рослинницької продукції. Провідна роль у цьому належить саме рослинництву, адже його частка у загальному вираженні випуску сільськогосподарських продуктів в Україні в 2016 р. становить майже 75%, відповідно випуск продуктів тваринництва – 25% (рис. 3).

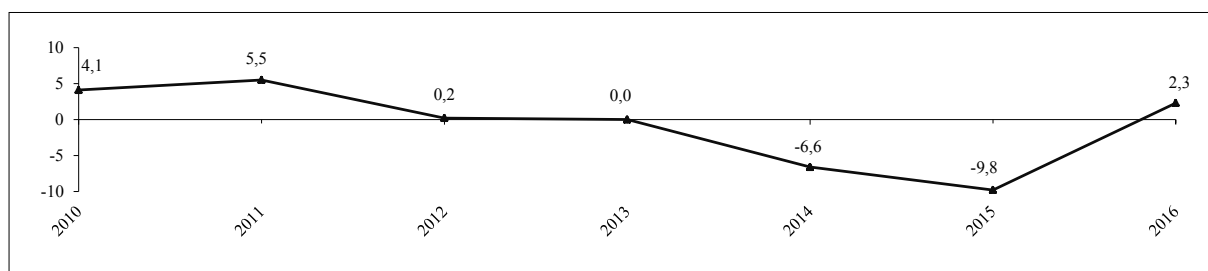

Рис. 1. Зміна обсягу ВВП України в 2010–2016 рр., % до попереднього року [2]

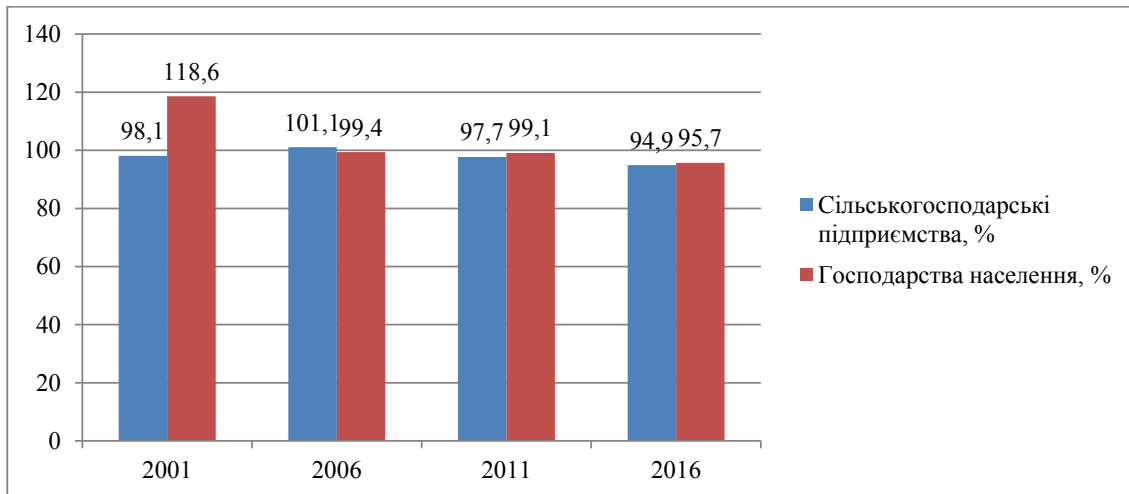

Рис. 2. Індекси обсягу сільськогосподарського виробництва, % до попереднього року, 2001–2016 рр. [2]

Рис. 3. Випуск сільськогосподарських продуктів в Україні, 2016 р. (у фактичних цінах, млрд. грн.) [2]

Як видно, формування продовольчого ринку є важливим аспектом розвитку сільських територій, що забезпечує зайнятість та впливає на якість життя сільського населення. Показники добробуту сільського населення базуються на ефективній діяльності сільськогосподарських підприємств, які забезпечують свою конкурентоспроможність (табл. 1, 2).

Ми спостерігаємо позитивну динаміку щодо збільшення вартісного виразу рахунку виробництва та рахунку утворення доходу в Україні з 2013 по 2016 р.

Проаналізувавши статистичні дані, ми дослідили основні аналітичні показники рахунку виробництва та рахунку утворення доходу

економічних рахунків сільського господарства, які сформовано відповідно до Методологічних положень щодо складання економічних рахунків сільського господарства, затверджених Наказом Держстату від 20.06.2014 № 195 з урахуванням основних методологічних положень Регламенту (ЄС) № 138/2004 Європейського Парламенту і Ради від 5 грудня 2003 р. відносно Економічних рахунків сільського господарства (з поправками, внесеними Регламентом (ЄС) № 212/2008 від 7 березня 2008 р.), наявних статистичних та адміністративних національних джерел інформації. Показники за видами, групами продукції, діяльності сформовано згідно з кодами економічних рахунків сільського господарства (ЕРСГ).

Отже, проаналізувавши статистичні показники аграрного сектора економіки України, можна стверджувати, що підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу являє собою сукупність взаємозалежних процесів, що відображають виробництво, розподіл, обмін і споживання суспільством матеріальних благ і духовних цінностей, відтворення екологічних характеристик природного середовища і національно-історичних умов діяльності [3]. Для організації ефективної роботи підприємства, важливу роль відіграє ресурсний потенціал, оскільки він є засобом для отримання максимального прибутку і підвищення конкурентоспроможності. Сьогодні шляхом реформ аграрний сектор переходить від планової системи до сучасної ринкової економіки, де гостро стоїть питання культури використання потенціалу сільськогосподарських угідь, що забезпечується за рахунок змін низки технічних засобів, які б відповідали сучасним технологічним вимогам та поліпшили надійність і продуктивність. Ефективне використання ресурсного потенціалу агроформувань є об'єктивною необхідністю

Таблиця 1

Економічні рахунки сільського господарства України (рахунок виробництва та рахунок утворення доходу) в 2013–2016 рр. (у факт. цінах, млн. грн.)

№ з/п	Види/групи продукції/ діяльності	2013	2014	2015	2016	2016 (+/-) 2015
1.	Зернові культури	66550	77916	107216	163856	56640
2.	Технічні культури	47939	52737	71351	129191	57840
3.	Кормові культури	5985	5519	5980	7268	1288
4.	Овочеві культури	19946	20888	22147	33917	11770
5.	Картопля	21231	36584	41615	41095	-520
6.	Плоди, ягоди, виноград	9633	12632	12814	18390	5576
7.	Інші продукти рослинництва	475	1063	1267	1902	635
8.	Випуск рослинництва	171759	207339	262390	395619	133229
9.	Тваринництво (вирощування сільськогосподарських тварин)	42371	43444	48255	69056	20801
10.	Продукти тваринництва	42168	48201	50448	65582	15134
11.	Випуск тваринництва	84539	91645	98703	134638	35935
12.	Випуск с/г продуктів	256298	298984	361093	530257	169164
13.	Випуск с/г послуг	3787	5515	7359	9756	2397
14.	Випуск с/г продукції	260085	304499	368452	540013	171561
15.	Несільськогосподарська другорядна діяльність (невід'ємна)	1750	2555	2737	4180	1443
16.	Випуск с/г галузі	261835	307054	371189	544193	173004
17.	Проміжне споживання	152608	178553	214804	314538	99734
18.	Валова додана вартість (16-17)	109227	128501	156385	229655	73270

Джерело: розраховано автором за даними [2]

Таблиця 2

Основні показники економічних рахунків виробництва та утворення доходу сільського господарства України в 2014–2016 рр. (млн. грн.)

№ з/п	Показники	2014	2015	2016	2016 (+/-) 2015
1.	Валова додана вартість	109227	128501	156385	28334
2.	Споживання основного капіталу	7251	9315	9981	663
3.	Чиста додана вартість (1-2)	101976	119186	146404	27218
4.	Оплата праці працівників	25789	29823	30461	638
5.	Інші податки на виробництво	1294	1333	1596	263
6.	Інші субсидії на виробництво	1125	624	279	-345
7.	Факторний дохід (3-5+6)	101807	118477	145087	26610
8.	Чистий поточний прибуток/ змішаний дохід (3-5-4+6)	76018	88654	114626	25972

Джерело: розраховано автором за даними [2]

і важливою передумовою розвитку аграрного сектора економіки.

Рівень розвитку сільських територій великою мірою залежить від наявних та працюючих на селі сільськогосподарських підприємств. Сучасний розвиток агропромислових формувань регіону, розширення сільськогосподарського виробництва, безумовно, залежать від наявності дієвого механізму формування, використання та відтворення ресурсного потенціалу господарств. Важливою передумовою ефективного використання ресурсів підприємств є їх збалансоване формування. У цьому аспекті актуаль-

ним є визначення оцінки наявності виробничих засобів у господарствах регіону.

Формування ресурсного потенціалу визначається сукупністю методів та факторів, які є й можуть бути задіяні, використані для досягнення певної мети (рис. 4).

На думку В.М. Якубів, проблема ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств ускладнюється тим, що через низку причин, серед яких – економічна криза в АПК, нестабільність цінового механізму та фінансової політики держави, аграрний сектор є недостатньо привабливою сферою для інвестицій. Онов-

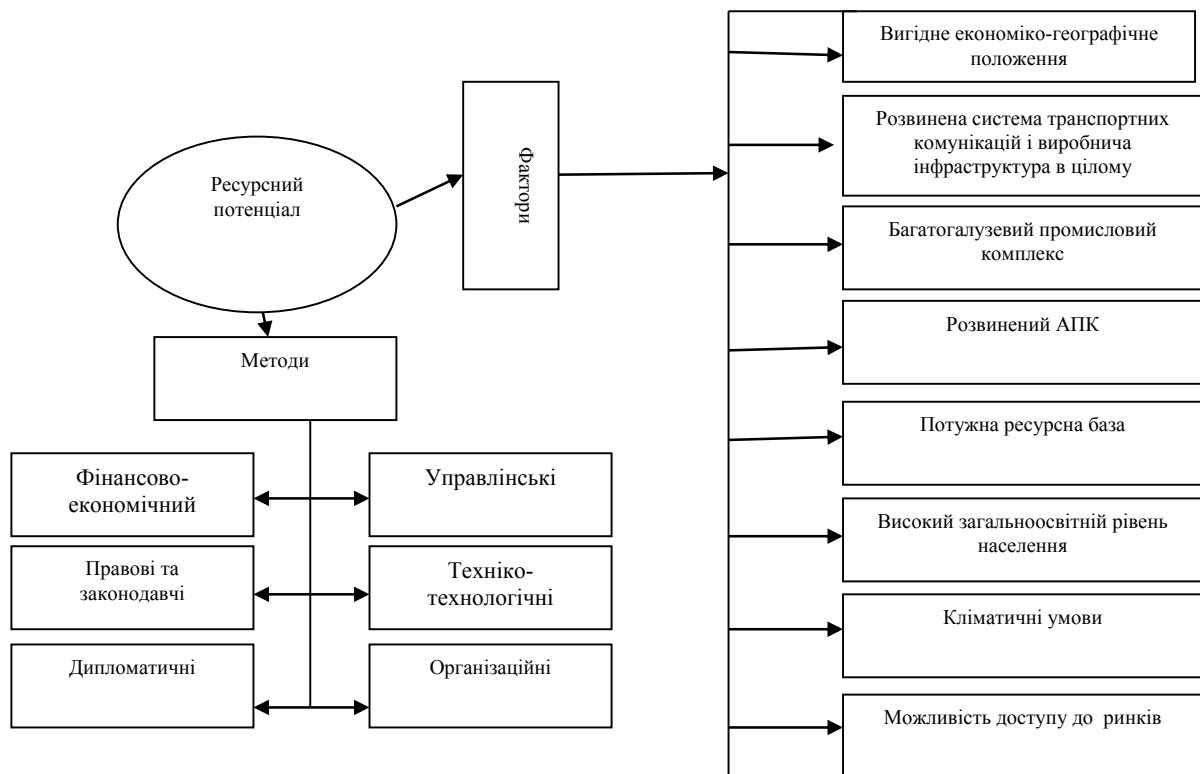

Рис. 4. Методи та фактори формування ресурсного потенціалу сільських територій

Джерело: сформовано автором на основі [4]

лення матеріально-технічної бази відбувається на низькому рівні. Як результат, зменшується можливість інтенсифікації виробництва, недоотримуються строки виконання сільськогосподарських робіт, знижуються показники валового збору і, відповідно, рентабельність агроформувань [5]. Для поліпшення ситуації доцільно створити машинно-технічні об'єднання, кооперативи з оптимально укомплектованим складом виробничих засобів.

Отже, сукупний ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств регіону являє собою складник людського капіталу, земельних та матеріально-технічних ресурсів.

Конкурентоспроможність сільських територій забезпечується передусім розвитком аграрного виробництва, що лежить в основі застосування нових форм організації виробництва, впровадження інноваційних технологій, маркетингових особливостей розвитку, активізацією агробізнесу, створенням дорадчих та комунікаційних мереж, підвищенням освітньо-кваліфікаційного рівня людського потенціалу. Ресурсний потенціал являє собою сукупну інтегральну продуктивність матеріально-речовинних і природних засобів виробництва, а також трудових ресурсів, які відображуються показниками виходу валової і товарної продукції на одиницю земельної площі.

Для забезпечення продовольчої безпеки країни в майбутньому проблему підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу сільських територій слід вирішувати в розрізі окремих напрямів: отримання максимальної віддачі з кожного гектара землі, сприяння відтворенню її природної здатності, слідкувати за тенденціями технічного прогресу та оперативно проваджувати оновлення основних фондів із застосуванням новітніх технологій, проводити велику роботу щодо вдосконалення людського капіталу, його перекваліфікації, мобільності, організованості, самодисципліни.

Ф.А. Важинський вважає, що людський потенціал є основним стратегічним ресурсом і головним чинником економічного зростання, який фактично формує соціальні умови реалізації економічних інтересів регіону, а ключовою характеристикою цих умов є рівень життя його населення. По-перше, досягнення високого рівня життя населення є основною метою економічного розвитку сільських територій. По-друге, рівень життя справляє суттєвий вплив на формування економічних інтересів сільської території, оскільки те, чого вона хоче досягти, базується на його поточному становищі. По-третє, певний рівень життя населення сільської території є важливим чинником реалізації її економічних інтересів: очевидно, що заходи,

які вимагатимуть режиму економії, по-різному сприйматимуться у сільських територіях із різним рівнем добробуту [1].

Так, одним із найважливіших напрямів досліджень сьогодні має стати оцінка інвестиційної привабливості окремих сільських територій, тому виникає необхідність у різноманітній статистичній інформації та вдосконаленні методів її обробки й аналізу.

На думку О.В. Коваленко [6], можна виділити такі напрями поліпшення стану сільських територій на основі вдосконалення управління його ресурсним потенціалом: зменшення витрат на ресурсне забезпечення діяльності агроформувань шляхом їх раціонального використання; уникнення непотрібних (економічно недоцільних) напрямів діяльності, що вимагають залучення додаткових ресурсів; створення конкурентних переваг на основі пошуку та вибору такої структури ресурсного забезпечення, що найбільш повно дасть змогу використовувати внутрішній потенціал розвитку сільських територій.

Парадокс розвитку України на сучасному етапі полягає у тому, що, маючи багаті природні та людські ресурси, вона ще не досягла такого ступеня розвитку, який би забезпечив високі стандарти якості життя і достатні умови для національної безпеки.

Як зазначає М.К. Орлатий, ефективним базовим підходом до розв'язання цих суперечностей, а також поліпшення використання ресурсів держави та загалом її потенціалу є розвиток територіального управління, що пов'язано з реальним зміцненням місцевого самоврядування та підвищенням результативності регіональної політики [7]. Нові державно-управлінські реформи в сучасній Україні мають спрямовуватися на

ефективне використання ресурсного потенціалу всіх її територій. Отже, ключова роль у вирішенні проблем села залишається за державою. Дослідження розвитку сільських територій у різних ракурсах постійно перетинається з державними регуляторами впливу, що потребують:

- більшої доступності до кредитних ресурсів;
- реальної бюджетно-податкової політики; податкового стимулювання, створеного на адекватному податковому регулюванні;
- підвищення зайнятості населення;
- поліпшення інфраструктури;
- активізації інвестиційної діяльності – залучення інвестицій, у тому числі іноземних.

Усі вищевказані підходи, які є пріоритетними, дадуть змогу розв'язати проблеми розвитку сільських територій, що є одними з найважливіших загальнодержавних завдань.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи викладене вище, слід підкреслити, що необхідною умовою розвитку сільських територій є вибір оптимальної структури ресурсного забезпечення для ефективної роботи в умовах динамічних змін, що відбуваються у зовнішньому середовищі. Подальший розвиток сільських територій України, реформування аграрного сектору економіки на ринкових засадах відкривають можливості ефективнішого використання ресурсного потенціалу його розвитку, вимагають забезпечення повноцінного відтворення складників цього потенціалу, а також досягнення соціальної, політичної та економічної стабілізації в регіоні. Для збільшення ресурсно-технологічної бази та поліпшення результативності підприємства необхідно раціонально розпоряджатися ресурсним потенціалом, що базується на інтенсивному розвитку господарств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Важинський Ф.А. Ресурсний потенціал сільських територій / Ф.А. Важинський, М.М. Галелюк // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – № 10. – С. 284–287.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Мазур А.Г. Трансформаційна динаміка структурного розвитку регіонів України : [монографія] / А.Г. Мазур [та ін.]. – Вінниця : Вінницька газета, 2010. – 274 с.
4. Бондаренко Л.М. Формування та розвиток зовнішньоекономічного потенціалу регіону / Л.М. Бондаренко, І.В. Бондаренко // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Економічні науки. – 2013. – № 2(77) – Т. I. – С. 3–21.
5. Якубів В.М. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / В.М. Якубів ; Держ. агроєкол. ун-т. – Житомир, 2006. – 20 с.
6. Коваленко О. Ефективність використання ресурсного потенціалу підприємств / О. Коваленко // Вісник аграрної науки. – 2008. – № 7. – С. 70–72.
7. Орлатий М.К. Ресурсний потенціал регіону : [навч. посіб.] / М.К. Орлатий, С.А. Романюк, І.О. Дегтярьова [та ін.] ; за ред. М.К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2014. – 724 с.